

Original scientific paper

UDC 314:338.48(497.16)
<https://doi.org/10.2298/GSGD2302255B>

Received: June 13, 2023

Corrected: June 23, 2023

Accepted: June 27, 2023

Vojkan Bojović*

* *Elementary School "Čele Kula", Niš, Serbia*

GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF THE DISTRIBUTION OF THE POPULATION OF THE KOSANICA REGION - CORRELATION WITH THE DEVELOPMENT OF TOURISM

Abstract: The goal of this research is the analysis of the geographical features of the population distribution of the Kosanica settlement. The centre of the analysis is the geographical area of the Kosanica region and the changes in the demographic structure of the settlement caused by two socio-economic processes: economic emigration to the city centre of Kuršumljija, or to the larger city centres of Serbia on the one hand, and on the other hand a diametrically opposite process - the development of tourism in spa settlements. Population projections are related to the implementation of population policy, that is accepting the inevitable situation, changing what can be changed, which means changing the demographic dynamics and trends in order to harmonize with the expected socio-economic processes. In the conclusion of this work the author predicts a moderate growth in spa settlements and stable fertility to a level that, as a minimum, ensures population renewal through the development of tourism, while in other rural settlements and in the city centre of Kuršumljija, the demographic structure of the population is getting worse.

Key words: Kosanica, settlement, geographical distribution, population, tourism

¹ vojkan.bojovic@yahoo.com (corresponding author)

Introduction

Kosanica is a natural and historical area, located in the central part of Southern Serbia, in the Toplica district, between Kosovo, Jablanica, Rasina and the lower part of Toplica. The natural physiognomy consists of the mountain massifs of Kopaonik in the western and northwestern parts of the municipality of Kuršumljija, the mountains of Radan in the southeast and the Toplica basin in the north of the municipality. The interior part of the territory is crossed by rivers: Kosanica, Gornja Toplica and Banjska with tributaries and numerous well-preserved volcanic craters. The largest settlements are located in the smaller basins: Kuršumljija, Rača, Lukovo, Prolom and Kuršumlijska Banja. The Kosanica region is exposed to the northwest and southeast, where it has a natural exit to international roads through the Kuršumljija and Rača basins. The Niš-Priština highway passes through the valley of the Kosanica river and all Kosanica settlements lead to it through regional and local roads. This area covers an area of 952 km², which is 42.7% of the Toplica district, or 1% of the area of Serbia. There are 90 settlements in the region, two of which are completely depopulated. There are a total of 19,213 inhabitants (2011 census), with an average population density of 22 inhabitants per km², which makes it a sparsely populated area. The main administrative centre is Kuršumljija with 13,306 inhabitants. Two settlements have the status of a city: Kuršumljija and Kuršumlijska banja, while other settlements are rural. The urban settlement of Kuršumljija fulfils several criteria for city status (functional, administrative, urbanistic, sociological and economic), while Kuršumlijska Banja does not meet any of the mentioned criteria. Kosanica is characterized by negative demographic development, conditioned by long-term processes of depopulation and deagrarianization of rural settlements, as well as negative socioeconomic processes. Contemporary demographic processes conditioned the positive socio-economic development of the municipal centre of Kuršumljija, which caused many changes and initiated the emergence of many development tendencies in the rural settlements of Kosanica, both positive and negative. They are visible in all important segments of the settlement (demographic, morpho-physionomic and functional). In this paper, we analyse only some demographic changes and tendencies, which are of importance for tourism or are caused by tourism.

Research methodology

The explanatory framework of the research is interdisciplinary (population geography, tourism geography, demography). Starting from the basic hypothesis that there is a close connection between the population and the economy, our analysis of the geographical characteristics of the distribution and development of the population in all the settlements of the Kosanica region was done in correlation with the development of tourism. The expected results in this work should lead to an accurate prediction of the further movement of the population on the example of the Kosanica region. They can be used for the needs of spatial planning of tourism and the development of the tourism industry in Kosanica.

The theoretical framework of this work consists of our previous results (Bojović, 2018), as well as the results of similar research by other authors available to us. All of them are listed in the list of references and adequately cited in the appropriate places in the paper itself. In addition, data from successive population censuses and vital statistics

of the Republic Institute of Statistics for the period from 1948 to 2011 were used. The case study refers to all 90 settlements and the total area of the Kosanica region.

The methods used in this work are suitable for the scientific disciplines of population geography, tourist geography and demography. In addition to analysis and synthesis, mathematical-statistical and cartographic methods were also used in this work to present the research results.

Results and discussion

We consider it necessary to present a detailed analysis of the distribution of the population by separate groups of settlements, then separate the types of general movement of the population of individual settlements.

The geographical distribution of the population is a very important factor in the overall economic development of the Kosanica region. Thus, the development of the tourism industry cannot be imagined without the presence of the resident population in certain parts of the Kosanica region. We consider the criterion of the breakdown of the relief and the altitude of permanent settlements to be fundamental for distinguishing groups of settlements.

Geographical distribution of the population

In the hypsometric division of settlements (Stamenković, Bačević, 1992), there are no lowland settlements in the Kosanica region, so we will classify them into two groups: hill settlements (up to 500 m altitude) and mountain settlements (over 500 m altitude). The relief, proximity to water and natural food, suitable soil for cultivation, forests and other factors played a decisive role in the location of the settlement in this area. As the relief of the Kosanica region is very colourful, the settlements are also developed at different altitudes. Those vertical distances range from 305 to 1006 meters of altitude. All settlements are rural, with the exception of the city centre of Kuršumljija and Kuršumlijska Banja, which have the status of a city. This division of settlements must not be taken as ideal, for the simple reason that it is impossible to demarcate them linearly. Some settlements are partly on the high slopes of mountains and partly down the slopes of those mountains, or partly on the edges of valleys and partly on alluvial plains near rivers and larger streams. That is why we believe that altitude is the basic criterion for dividing settlements according to their location. The mountain settlements of Kosanica are located at an altitude of up to 500 meters. The average altitude of these settlements is 420 meters, and there are 32 of them in total. According to the 2011 census 16,480 inhabitants lived in 5,681 households. These settlements are of a more compact type due to the fact that they are located mainly on surfaces and plains created by erosion between numerous rivers and streams. They have significantly more favourable climatic conditions, greater insolation, more fertile land, water and food and a more favourable traffic position and proximity to the busiest roads, which enabled the population to have a more frequent connection with the centre of gravity and reduced emigration.

Tab. 1. Settlements in Kosanica region grouped by surface (in km²) and their part in total geographical space and population 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 and 2011

Settlements		Hill	Mountain	Total
Number		32	58	90
%		36	64	100
Surface (km ²)		257	695	952
%		27	73	100
Population 1948	Number	17.413	19.871	37.284
	%	47	53	100
Population 1953	Number	18.325	21.447	39.772
	%	46	54	100
Population 1961	Number	17.248	19.648	36.896
	%	47	53	100
Population 1971	Number	17.604	14.068	31.672
	%	56	44	100
Population 1981	Number	18.635	8.993	27.628
	%	67	33	100
Population 1991	Number	18.249	5.341	23.590
	%	77	23	100
Population 2002	Number	17.764	3.844	21.608
	%	82	18	100
Population 2011	Number	16.480	2.693	19.173
	%	86	14	100

In the hill settlements there is a drop in population, but to a lesser extent than in the mountain settlements. In 1948, 47% of Kosanica's population lived in this type of settlements (36% of Kosanica settlements), with an average population density of 68 inhabitants per km². A total of 17,413 inhabitants lived that year in the region. Most of the hill settlements increased their population in 1953, but by 1961 the number decreased to 17,248 inhabitants. Up to 1981, the number of inhabitants decreased in most settlements, except in the suburban settlements of Bećoglava and Markoviće, where the population increased slightly and in Kuršumljija, where the population tripled, so that there were slightly more inhabitants at the entire level of the municipality, i.e., there were 18,635 inhabitants or 67% of the total population of Kosanica, and the average population density was 72.5 inhabitants per km². This increase is not the result of a high rate of natural increase, but of immigration characteristics, because the population mostly moved to Kuršumljija, suburban settlements and to the larger urban centres of Serbia. In the following period, until 2011, the population is decreasing, even in Kuršumljija, which indicates that most of the movements have taken on the character of emigration. Index of population movement of mountain settlements 1991/1981, 2002/1991 and 2011/2002 shows a tendency of reducing the population, so that in 2011 there were 16,480 inhabitants and the average population density was 64.2 inhabitants per km². Negative demographic processes continued as the negative migratory wave continued.

Mountain settlements are located at heights higher than 500 meters above sea level. The average altitude of these settlements is 745 meters. They are the most numerous, but they are the least populated. There are 58 of them in total. They are home to 2,693 inhabitants in 1,247 households. According to the type, that is, the physiognomic characteristics, almost all the settlements in this region are of the broken type. The Old Wallachian and Iberian-Jemat varieties of the broken type of settlement dominate. They are characterized by large spatial distances, not only between villages but also between houses. The houses are often isolated and several kilometres apart. Due to the altitudes at which they are located, they have a rather unfavourable traffic position. This led to their stagnation in

the first post-war years and from the middle of the seventies, they began to die out. Among other things, they are characterized by large deagrarianization, but not as a consequence of the expansion of urbanization, but as a consequence of excessive emigration of the working-age population and the population of fertile age. The mountain settlements of Kosanica experienced a demographic disaster in the observed period. In 1948, 53% of the population lived on 73% of the territory of Kosanica, and the average population density was 28.6 inhabitants per km². Most mountain settlements increased their population in 1953, so that year there were 21,447 inhabitants with an average population density of 30.8 inhabitants per km². The growth index in 1961/53 shows a slight decrease in the population, except in 16 mountain settlements (36.25%) where the population increased slightly, so that in 1961 there were 19,648 inhabitants in all mountain settlements with an average population density of 28.3 inhabitants per km², which indicates that even then most of the mountain settlements took on an emigration character. The population movement index of mountain settlements in 1971/1961, 1981/1971, 1991/1981, 2002/1991 and 2011/2002 shows a constant large decrease in the population of this group of settlements. So, in 2011 only 14% of inhabitants live in 73% of Kosanica settlements with an average population density of only 3.9 inhabitants per km². Mountain villages continued to die out so that two settlements (Tačevac and Vukojevac) were left without inhabitants and in the coming period, if this trend continues, some more will remain empty, which is not good for the development of tourism. Especially for the reason that this type of settlement has the best natural conditions for the development of ecologically sustainable tourism, which is the basic determination for the development of tourism in the 21st century.

General population movement typology

Types of general population movement show the relationship and influence of natural growth and spatial mobility in a certain period. Depending on whether the balance of migration is positive or negative, we determine whether a space is characterized by exodus (E) or immigration (I). Whereas, "the intensity of exodus or immigration characteristics and the positivity or negativity of natural growth determine the type of exodus or immigration group of space" (Friganović, 1969).

Based on data from successive censuses and vital statistics for the period 1961-2011, we determined the types of general movement of the population of the Kosanica settlement. To determine the types, we applied the model based on the method of Clark and Friganović.

Between 1961 and 1970 the municipality of Kuršumljija belonged to the type of emigration municipalities (map 1). The situation in the settlements is as follows (table 3): 24.5% of the settlements had the feature of type E2 - depopulation; 32.3% of the settlements had the feature of type E3 - pronounced depopulation and even 40% of the settlements had the feature of type E4 - extinction, while only 3 settlements: the municipal centre of Kuršumljija, the suburban settlement of Markoviće and the mountain settlement of Štava had the feature of I1 - expansion by immigration. Map 1 shows that 96.7% of Kosanica settlements show signs of exodus types. Even then, negative trends were established in the overall demographic development of Kosanica, which, as we will prove with further analysis, will become the basic feature of this predominantly mountainous area with good natural potential for tourism development.

Tab. 2. Model for determining general population movement types

Type	Characteristics	Trend
E ¹	Natural movement positive; positive movement established by the census; the rate of natural movement higher than the rate of increase established by the census.	Emigration
E ²	Natural movement positive; negative movement established by the census; the rate of natural movement higher than the rate of reduction established by the census.	Depopulation
E ³	Natural movement positive movement established by the census negative; the rate of natural movement is lower than the rate of reduction established by the census.	Pronounced depopulation
E ⁴	Natural movement negative; negative movement established by the census; the rate of natural movement (reduction) lower than the rate of reduction established by the census.	Extinction
All exodus types from E ¹ to E ⁴ have a negative migration balance of varying intensity		
I ¹	Natural movement positive; positive movement established by the census; the rate of movement (increase) established by the census is greater than the rate of natural movement (increase).	Expansion by immigration
I ²	Natural movement negative; positive movement established by the census; the rate of movement (increase) established by the census is greater than the rate of natural movement (decrease).	Regeneration by immigration
I ³	Natural movement negative; movement established by the census is positive, the rate of movement established by the census (increase) is lower than the rate of natural movement (decrease).	Weak regeneration by immigration
I ⁴	Natural movement negative; the movement established by the census is negative, the rate of the movement established by the census (decrease) is lower than the rate of natural movement (decrease) by the census.	Very weak regeneration by immigration
All immigration types from I ¹ to I ⁴ have a positive migration balance of varying intensity		

Source: Jović, 2005.

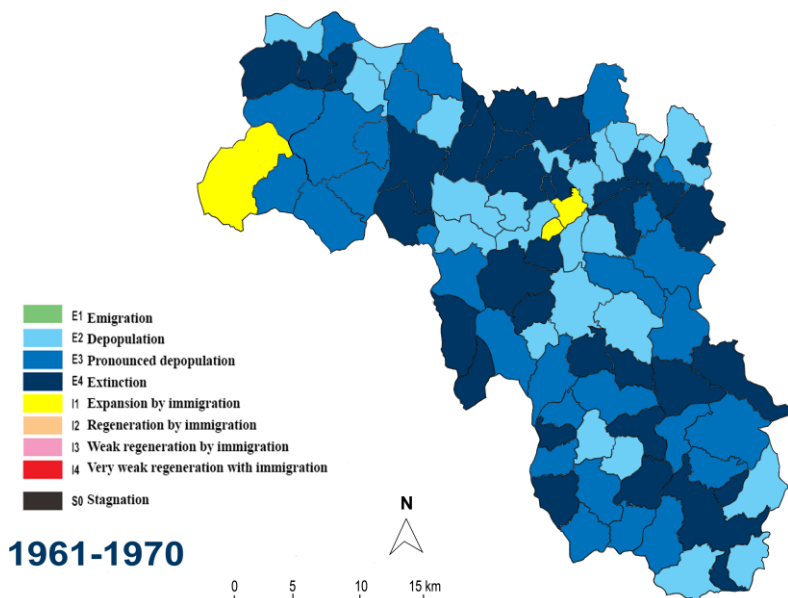

Fig. 1. Type of general movement of the population of the Kosanica settlement 1961 – 1970 (according to Clark and Friganovic criterion)

Tab. 3. Types of general movement of the population of Kosanica (by settlements)

Type	Number of settlements	%	Type	Number of settlements	%
1961-70					
E ¹	-	-	I ¹	3	3,4
E ²	22	24,5	I ²	-	-
E ³	29	32,3	I ³	-	-
E ⁴	36	40,0	I ⁴	-	-
1971-80					
E ¹	1	1,11	I ¹	3	3,33
E ²	1	1,11	I ²	1	1,11
E ³	10	11,11	I ³	-	-
E ⁴	74	82,2	I ⁴	-	-
1981-90					
E ¹	-	-	I ¹	1	1,11
E ²	-	-	I ²	-	-
E ³	8	8,9	I ³	-	-
E ⁴	81	90,0	I ⁴	-	-
1991-2001					
E ¹	4	4,5	I ¹	-	-
E ²	-	-	I ²	2	2,3
E ³	19	21,1	I ³	-	-
E ⁴	65	72,2	I ⁴	-	-
2002-2011					
E ¹	-	-	I ¹	-	-
E ²	-	-	I ²	1	1,2
E ³	22	24,5	I ³	5	5,5
E ⁴	60	66,7	I ⁴	2	2,3

In the period 1971-1980 the municipality of Kuršumljija belonged to the type of emigration characteristics, but with a lot of characteristics of extinction (map 2). The characteristics of these settlements are as follows (table 3): 1.12% of the settlements (spa and health tourist resort Prolom banja) had the characteristic of type E1 - emigration; 1.12% of the settlements (mountain settlement Merčez) had the characteristic of type E2 - depopulation settlements and 11.12% of the settlements had the characteristic of type E3 – pronounced depopulation while 74% of the settlements had the characteristic of type E4 - extinction. Only 3 settlements had the characteristic I1 - expansion by immigration, one of which is the municipal centre of Kuršumljija and two are the suburban settlements of Bećoglava and Markoviće, while the third suburban settlement Kastrat shows the characteristic of type I2 - regeneration by immigration.

Map 2 shows that 95.6% of the settlements of Kosanica show characteristics of the exodus type, but that the population mostly immigrates from rural settlements to the city and to suburban settlements. The established negative trend of demographic development, caused by reduced natural growth and the overwhelming process of intraregional and extraregional emigration, in this period is already becoming a limiting factor for better and faster economic development of the Kosanic area. In that period, tourism proves to be a development opportunity, because Prolom Banja (where tourism is already established as an economic activity) stabilizes demographically and improves the disastrous demographic development established in the previous period. Prolom is the only settlement in this part of the Kosanica area that improves the emigration trend from extinction to type E1 - emigration.

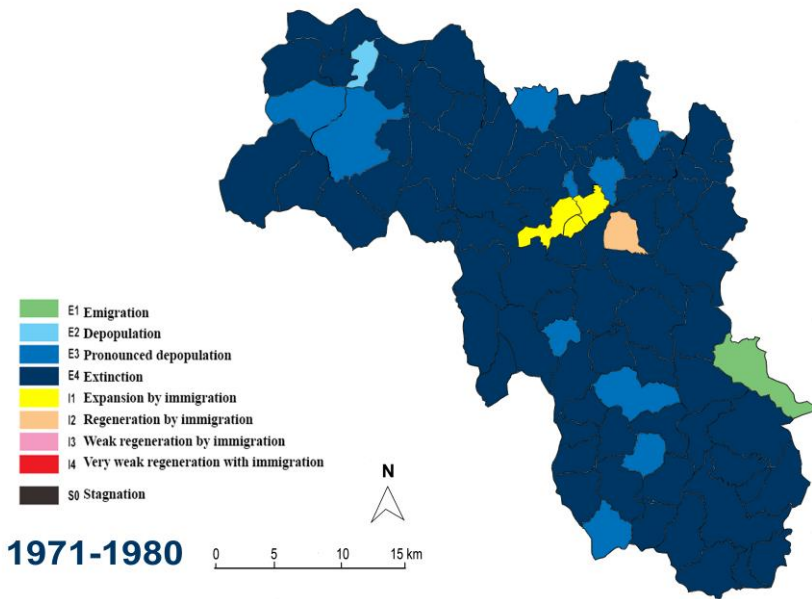

Fig. 2. Type of general movement of the population of the Kosanica settlement 1971 – 1980 (according to Clark and Friganovic criterion)

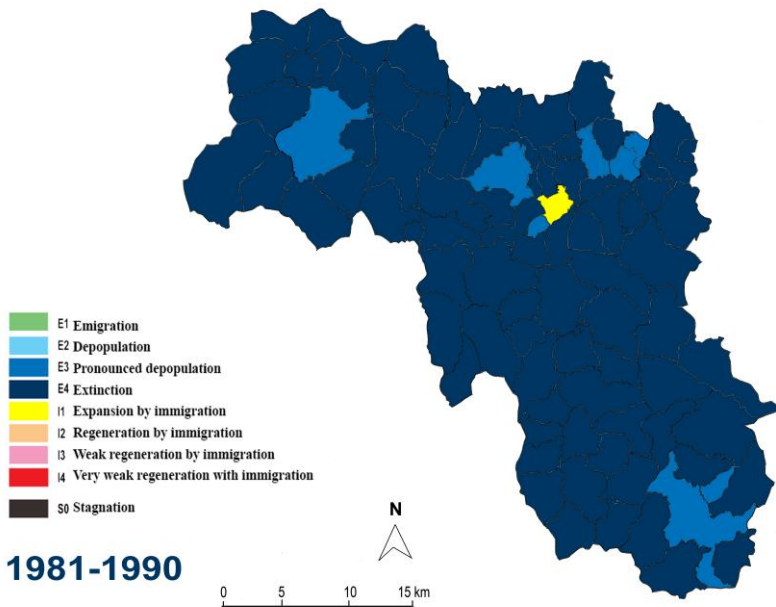

Fig. 3. Type of general movement of the population of the Kosanica settlement 1981 – 1990 (according to Clark and Friganovic criterion)

If the political elite had recognized tourism as a development opportunity, if they had increased investment in this activity and if the entire area of Kosanica was focused on the

development of tourism, we can claim with a lot of certainty that further negative trends in demographic development would have been stopped. However, that did not happen. It was in the direction of further development of the industrialization process, which accelerated the established trend of intra and extraregional emigration of the Kosanica population and as a result of such a situation in the period from 1981-1990 negative demographic processes in Kosanica intensified and the extinction trend continued (map 3). The settlements show the following characteristics: 8 settlements or 8.9% had the feature of type E3 - pronounced depopulation, while the majority of settlements (90%) showed the feature of type E4 - extinction. Only the municipal centre of Kuršumljija shows the feature of type I1 – expansion by immigration. Map 3 confirms the assessment that in this decade there was quite a decrease in the population in hilly, especially mountainous regions. The period from 1991-2001 the tendency of further emptying of hill and mountain settlements continued, but there also was a slowdown in demographic trends (stagnation), (map 4). The result is that 4.5% of settlements had type E1 feature, 21.1% of settlements had type E3 feature, while 72.2% of settlements had type E4 feature. Only two settlements, Kuršumljija and Selovo, had type I2 features. Map 4 shows us that a large number of residents from rural settlements immigrated to the city centre of Kuršumljija, as well as refugees from Kosovo and Metohija who immigrated to Kuršumljija after the war in 1999 and some rural settlements (primary and secondary schools in Kuršumljija were transferred from the municipality of Podujevo), as well as to the mountain settlement of Selova, where a refugee settlement was opened, but it was closed in 2010. These settlements show an increase in population despite the negative natural increase. The tourist spa resorts Lukovska banja (E1 - emigration), Prolom spa (E1 - emigration) and Kuršumlijska spa (E4 - extinction) show types of emigration in addition to the development of tourism. But it should be emphasized that the development of tourism is once again defeating the negative demographic processes of the previous decade. In this period, Lukovska, and especially Prolom, were already established spas in this part of Serbia with an established tourist and remedial function. We can safely conclude that the development of tourism not only stopped the negative demographic process in these spa towns, but improved their demographic picture, especially of Prolom spa. This statement will be confirmed by our analysis of the geographical mobility and distribution of the Kosanica population in the decade 2002-2011 (map 5). Settlements are emptying, not only in the hills and mountains, but also in the suburbs and the city centre of Kuršumljija. Kosanica settlements now show the following characteristics: 24.5% show E3-type characteristics, while 66.7% show E4-type emigration characteristics. Immigration characteristics I2 is shown by one suburban settlement of Donja Mikuljana, while 5.6% of the settlements (Grabovnica, Degrmen, Merdare, Prolom and Markoviće) show type I3 features - weak regeneration by immigration, while the municipal center of Kuršumljija and the spa resort Lukovska banja show features of type I4 - very weak regeneration by immigration. Table 3 shows the impact of tourism on the slight increase in population in the tourist centers of the Kosanica region (Prolom and Lukovska banja). Such a situation has the hill settlement of Grabovnica, where the number of inhabitants increased slightly and the mountain and border settlements towards Kosovo, Merdare and Degrmen, where the majority of the population from neighbouring Podujevo settled after the war in 1999, so this probably influenced the weak regeneration through immigration. The suburban settlement of Markoviće and the spa and tourist resort Prolom banja also show weak regeneration due to immigration, where tourism had a decisive influence on the increase in the population of Prolom banja.

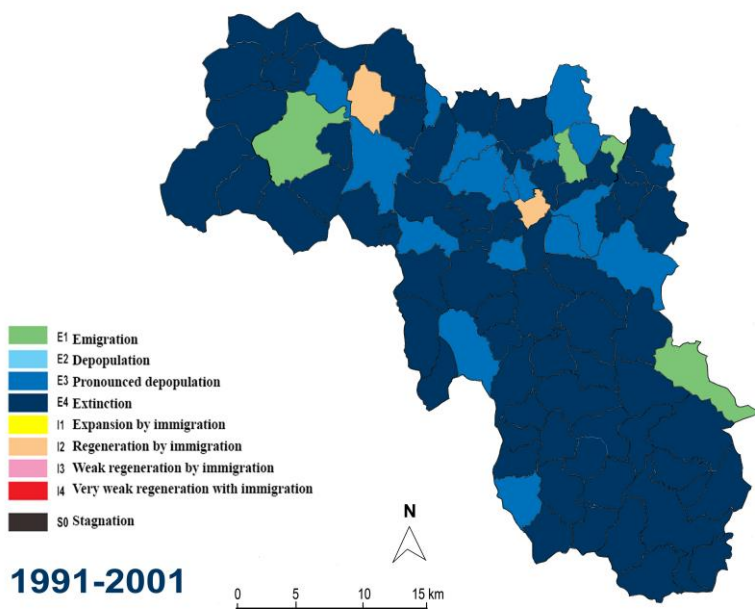

Fig. 4. Type of general movement of the population of the Kosanica settlement 1991 – 2001 (according to Clark and Friganovic criterion)

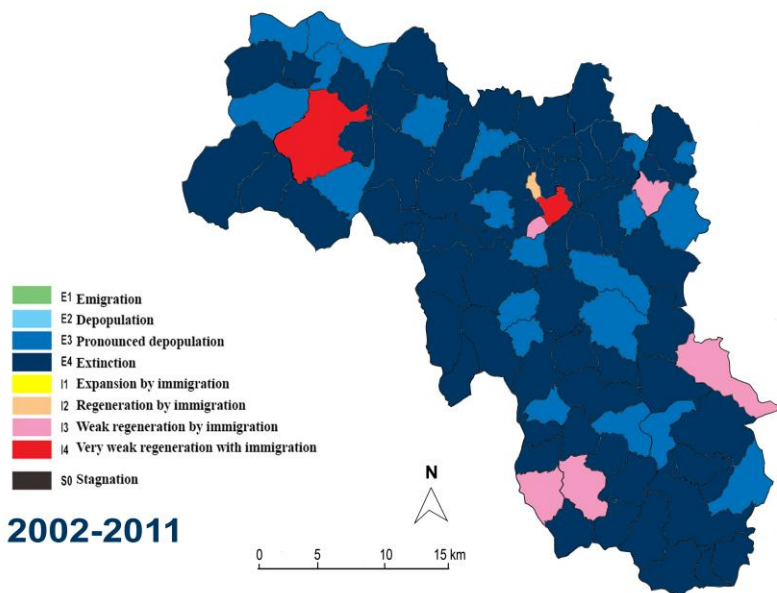

Fig. 5. Type of general movement of the population of the Kosanica settlement 2002 – 2011 (according to Clark and Friganovic criterion)

Conclusion

Weber's observation that there is a close connection between the population and the economy, bearing in mind the laws of distribution, development, structure and territorial organization of the population with an emphasis on monitoring issues of reproduction and the market workforce, housing, recreation, (Spasovski, 2013), was just demonstrated in the studied area of Kosanica. The connections between the population and the economy permeate deeply and unambiguously in all spheres of life and affect each other in two ways, positively or negatively. On the one hand, it was shown here through the most frequent economic emigration of the population from rural settlements as a negative factor of influence, which left behind almost empty rural settlements, especially mountain ones, and on the other hand, as a positive impact of the economy on the population through the development of tourism, the stagnation of negative demographic trends and the increase of residents in the spa settlements of Prolom and Lukovo. A typical example of this study is the Kuršumlijska spa, which did not work from 2006 until 2023, when it was reopened and negative economic trends came to the fore precisely because of the negative effect of the economy, which was shut down during that period. Bearing in mind the natural diversity of this hilly-mountainous region in which river valleys, basins, erosion expansions, volcanic mounds, warm mineral waters and the global geomorphological phenomenon Đavolja Varoš (Devil's town) alternate, and on the other hand that only 14% of the inhabitants of this region lived in mountain settlements over 500 meters above sea level according to the 2011 census, this gives even more space for tourists who love untouched nature in the vicinity of the aforementioned air spas. If we add to that the rich cultural and historical heritage, sights and ambient values, we can freely say that Kosanica has full tourist potential in this segment of tourism. Tourism in spa settlements has achieved positive effects in a relatively short time, or its effects are mostly long-term and have a delayed effect, so in the coming period, depending on local and regional social factors, world trends and processes, a good direction of development can be expected, but based on all the facts, studies and limitations that exist in all segments, nothing spectacular should be expected.

We can conclude that the population factor is one of the most important for the development of tourism in the Kosanica region, but also that the development of tourism as an economic activity has a positive effect on the demographic development of this area. Therefore, development goals and tasks in that direction must be set in the coming period. Without demographic growth, there is no development of the tourist function on the one hand, and on the other hand, tourism has proven to be a revitalizing factor in the negative demographic development of the Kosanica population. Therefore, this dialectical relationship must determine the direction of the future socio-economic development of Kosanica. Tourism must be positioned as the backbone, that is, the pole, of the future economic development of the Kosanica region.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

Publisher's Note: Serbian Geographical Society stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

© 2023 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

References

- Војовић, В. (2018). *Демографски развој Косаничког краја и његов утицај на туризам*. [Докtorska дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Истоћном Сарајеву].
- Брезник, Д. (1977). Демографија, анализа, методи и модели. Институт друштвених наука [Breznik, D. (1977). *Демографија, анализа, методи и модели*. Institut društvenih nauka].
- Clarke J. I. (1973). *Population Geography*. Pergamon Press, Oxford.
- Чомић, Ђ., Јовић, С. Г., & Поповић, Б. И. (2008). *Основе туризма*. Филозофски факултет, Универзитет у Истоћном Сарајеву [Čomić, Đ., Jović, S. G., & Popović, B. I. (2008). *Osnove turizma*. Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu].
- Чомић, Ђ. (1990). *Утицај туризма на трансформацију животне средине, Екологија и географија у решавању проблема животне средине*. Српско географско друштво [Čomić, Đ. (1990). *Uticaј turizma na transformaciju životne sredine, Ekologija i geografija u rešavanju problema životne sredine*. Srpsko geografsko društvo].
- Девеџић, М. (2011). *Утицај туризма на демографски развитаk*. Географски факултет [Devedžić, M. (2011). *Uticaј turizma na demografski razvitaк*. Geografski fakultet].
- Девеџић, М. (2007). Прилог изучавању утицаја туризма на демографски развитаk. *Становништво*, 2, 63-75 [Devedžić, M. (2007). Prilog izučavanju uticaja turizma na demografski razvitaк. *Stanovništvo*, 2, 63-75].
- Фригановић, М. (1969). *Становништво света*. Школска књига, Загреб [Friganović, M. (1969). *Stanovništvo sveta*. Školska knjiga, Zagreb].
- Гаши, М. (1977). *Услови и могућности за развој туризма у SAP Косову* [Doktorska дисертација, Природно-математички факултет Универзитета у Приштини].
- Грчић, М. (1992). Функционална класификација насеља Јужноморавског региона. *Зборник радова Географског факултета*, 73-80 [Grčić, M. (1992). Funkcionalna klasifikacija naselja Južnomoravskog regiona. *Zbornik radova Geografskog fakulteta*, 73-80].
- Институт за проучавање туризма (1970). *Могућности развоја планинског туризма у Србији*. Институт за проучавање туризма [Institut za proučavanje turizma (1970). *Mogućnosti razvoja planinskog turizma u Srbiji*. Institut za proučavanje turizma].

- Јовић, С. Г. (2005). *Туристички потенцијали насеља Јабланице*. Природно-математички факултет, Универзитет у Нишу [Jović, S. G. (2005). *Turistički potencijali naselja Jablanice*. Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Nišu].
- Јовић, С. Г. (1997). Кретање и квалификациона структура становништва – њихов утицај на туристички развој Јабланице. *Гласник Српског географског друштва*, 78(2) [Jović, S. G. (1997). Kretanje i kvalifikaciona struktura stanovništva – njihov uticaj na turistički razvoj Jablanice. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 78(2)].
- MacCanell, D. (1999). *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class, With a New Introduction*. University of California.
- Martinović, Ž., Qazim, L., Vačević, M., Musa, G., Golubović, P., & Nazim, P. (1991). *Geografska istraživanja*. Geografsko društvo Kosova.
- Мађејка, М. (1985). Географско туристички положај и природни услови за развој туризма у Пролом Бањи. *Гласник српског географског друштва*, 65(1) [Mačejka, M. (1985). Geografsko turistički položaj i prirodni uslovi za razvoj turizma u Prolom Banji. *Glasnik srpskog geografskog društva*, 65(1)].
- Маџура, М. (1965). Разматрања о односима између становништва и привреде. *Становништво*, 1-4, 95-118 [Macura, M. (1965). Razmatranja o odnosima između stanovništva i privrede. *Stanovništvo*, 1-4, 95-118].
- Пашалић, С. (2008). Анализа демографске ситуације и спровођење пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској. Министарство за породицу, омладину и спорт Републике Српске [Pašalić, S. (2008). Analiza demografske situacije i sprovođenje pronatalitetnih mjera i aktivnosti u Republici Srpskoj. Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport Republike Srpske].
- Пашалић, С. (2010). GIS - примјена у планирању и управљању одрживим развојем туризма Босне и Херцеговине. *Зборник радова са 6. научног скупа са међународним учешћем*, Сингерија, 552-555 [Pašalić, S. (2010). GIS - primjena u planiranju i upravljanju održivim razvojem turizma Bosne i Hercegovine. *Zbornik radova sa 6. naučnog skupa sa međunarodnim učešćem*, Singerija, 552-555].
- Пашалић, С., Лалић, Н., & Пашалић, Д. (2017). *Методологија научног истраживања*. Педагошки факултет, Универзитет у Источном Сарајеву [Pašalić, S., Lalić, N., & Pašalić, D. (2017). *Metodologija naučnog istraživanja*. Pedagoški fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu].
- Републички завод за статистику (2014). *Попис становништва, домаћинства и станова у 2011. години*. Републички завод за статистику [Republički zavod za statistiku (2014). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. godini*. Republički zavod za statistiku].
- Републички завод за статистику (2016). *Општине и региони у Републици Србији 2016*. Републички завод за статистику [Republički zavod za statistiku (2016). *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2016*. Republički zavod za statistiku].
- Рудић, В. (1996). Демографске појаве и процеси у Општини Куршумлија. *Зборник радова са научног скупа у Пролом бањи* [Rudić, V. (1996). Demografske pojave i procesi u Opštini Kuršumlija. *Zbornik radova sa naučnog skupa u Prolom banji*].
- Спасовски, М. (1985). *Традиционалне и савремене методе и технике демографских истраживања у Србији*. Географски факултет [Spasovski, M. (1985). *Tradicionalne i savremene metode i tehnike demografskih istraživanja u Srbiji*. Geografski fakultet].

- Спасовски, М., & Шантић, Д. (2013). Развој географије становништва од антропогеографског до просторно-аналитичког приступа. *Становништво*, 2, 1-22. <https://doi.org/10.2298/STNV1302001S> [Spasovski, M., & Šantić, D. (2013). Razvoj geografije stanovništva od antropogeografskog do prostorno-analitičkog pristupa, *Stanovništvo*, 2, 1-22].
- Станковић М. С. (1993). Туризам као светски процес. *Гласник српског географског друштва*, 73(2) [Stanković M. S. (1993). Turizam kao svetski proces. *Glasnik srpskog geografskog društva*, 73(2)].
- Стаменковић, Ђ. С., & Бачевић, М. (1992). *Географија насеља*. Географски факултет [Stamenković, Đ. S., & Bačević, M. (1992). *Geografija naselja*. Geografski fakultet].
- Војковић, Г., Миљановић, Д., & Девеџић, М. (2005). Неки аспекти интеракције локално глобално у туризму. *Гласник Српског географског друштва*, 85(1), 227-235 [Vojković, G., Miljanović, D., & Devedžić, M. (2005). Neki aspekti interakcije lokalno globalno u turizmu. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 85(1), 227-235].
- Војковић, Г. (2001). *Глобализација у светлу нове научне мисли*. Српско географско друштво [Vojković, G. (2001). *Globalizacija u svetlu nove naučne misli*. Srpsko geografsko društvo].
- Waters, M. (1995). *Globalization*. Routledge, London.

Оригинални научни рад

UDC 314:338.48(497.16)
<https://doi.org/10.2298/GSGD2302255B>

Примљено: 13. јуна 2023.

Исправљено: 23. јуна 2023.

Прихваћено: 27. јуна 2023.

Војкан Бојовић^{1*}

* Основна школа „Беле Кула“, Ниш, Србија

ГЕОГРАФСKE СПЕЦИФИЧНОСТИ РАЗМЕШТАЈА СТАНОВНИКА КОСАНИЧКОГ КРАЈА – КОРЕЛАЦИЈА СА РАЗВОЈЕМ ТУРИЗМА

Апстракт: Циљ овог истраживања је анализа географских одлика размештаја становништва насеља Косанице. У центру анализе је географски простор Косаничког краја и промене у демографској структури насеља које су узроковала два друштвено-економска процеса: економске емиграције у градски центар Куршумлију, или у веће градске центре Србије са једне стране, и са друге стране дијаметрално супротан процес - развој туризма у бањским насељима. Пројекције становништва везане су за спровођење популационе политике, то јест за прихватање неминовног стања, мењање могућег, односно промене демографске динамике и трендова ради усклађивања са очекиваним друштвено – економским процесима. Прогноза до које долазимо резултатом у овом раду је умерен раст у бањским насељима и стабилан фертилитет на ниво који као минимум обезбеђује обнављање становништва кроз равој туризма, док је у осталим сеоским насељима и у градском центру Куршумлија демографска структура становништва све лошија.

Кључне речи: Косаница, насеља, географски размештај, становништво, туризам

¹vojkan.bojovic@yahoo.com (аутор за кореспонденцију)

Увод

Косаница је природна и историјска област, која се налази у средишњем делу Јужне Србије, у Топличком округу, између Косова, Јабланице, Расине и доњег дела Топлице. Природну физиономију чине планински масиви Косаоника на западном и северозападном делу општине Куршумлија, планине Радан на југоистоку и Топличке котлине на северу општине. Унутрашњост територије је испресецана рекама: Косаница, Горња Топлица, и Бањска са притокама и бројним добро очуваним вулканским купама. У мањим котлинама су смештена највећа насеља: Куршумлија, Рача, Луково, Пролом и Куршумлијска Бања. Косанички крај је експониран према северозападу и југоистоку, где преко Куршумлијске и Рачанске котлине има природни излаз ка међународним саобраћајницама. Магистрални пут Ниш-Приштина пролази долином реке Косанице, а посредством регионалних и локалних путева на њега избијају сва косаничка насеља. Овај простор заузима површину од 952 km², што чини 42,7% Топличког округа, односно 1% површине Србије. На њему егзистира 90 насеља, од којих су два потпуно остала без становништва. Укупно живи 19.213 становника (попис из 2011. године), са просечном густином насељености од 22 становника на km², што је сврстава у ретко насељено подручје. Главни административни центар је Куршумлија са 13.306 становника. Два насеља имају статус града: Куршумлија и Куршумлијска бања, а остала насеља су сеоска. Градско насеље Куршумлија испуњава више критеријума за градски статус (функционални, административни, урбанистички, социолошки и економски), док Куршумлијска Бања не задовољава ни један од наведених критеријума. Косаницу карактерише негативни демографски развитак, условљен дуготрајним процесима депопулације и деаграризације сеоских насеља, као и негативним социоекономским процесима. Савремени демографски процеси условили су позитиван друштвено-економски развој општинског центра Куршумлија, који је проузроковао мноштво промена и иницирао настајање обиља развојних тенденција у руралним насељима Косанице, како позитивних, тако и негативних. Оне су видљиве у свим битним сегментима насеља (демографским, морфо-физиономским и функционалним). У овом раду анализирамо само неке демографске промене и тенденције, које су од значаја за туризам, или су узроковане туризмом.

Методологија истраживања

Експликативни оквир истраживања је интердисциплинаран (географија становништва, туристичка географија, демографија). Полазећи од основне хипотезе да је уска повезаност између становништва и привреде наша анализа географских специфичности размештаја и развоја становништва у свим насељима Косаничког краја је урађена у корелацији са развојем туризма. Очекивани резултати у овом раду треба да дођу до тачне прогнозе даљег кретања становништва на примеру Косаничког краја. Они се могу користити за потребе просторног планирања туризма и развоја туристичке привреде у Косаници.

Теоријски оквир овог рада чине наши претходни резултати (Бојовић, 2018), као и резултати нама доступних, сличних истраживања других аутора. Сви они су наведени у списку литературе и адекватно цитирани на одговарајућим местима у самом раду. Поред тога коришћени су подаци sukcesивних пописа станов-

ништва и виталне статистике Републичког завода за статистику за период од 1948-2011. године. Студија случаја односи се на свих 90 насеља и на укупну површину Косаничког краја.

Методe коришћене у овом раду су примерене научним дисциплинама географије становништва, туристичке географије и демографије. Поред анализе и синтезе за представљање резултата истраживања у овом раду коришћене су и математичко-статистичке и картографске методе.

Резултати и дискусија

Сматрамо потребним приказати детаљну анализу размештаја популације по издвојеним групама насеља, затим издвојити типове општег кретања становништва појединачних насеља.

Географски размештај популације представља врло важан фактор укупног привредног развоја Косаничког краја. Тако се ни развој туристичке привреде не може замислити без присуства домицилног становништва у појединим деловима Косаничког краја. Критеријум рашчлањености рељефа и надморске висине сталних насеља сматрамо основним за издвајање група насеља.

Географски размештај становништва

У хипсометријској подели насеља (Стаменковић, Бачевић, 1992), Косаничког краја не постоје равничарска насеља, тако да ћемо их разврстати у две групе: на брдска до (500 m надморске висине) и на планинска (преко 500 m надморске висине). На положај насеља у овом крају одлучујућу улогу имао је рељеф, близина воде и природне хране, погодно тло за обрађивање, шуме и остало. Како је рељеф Косаничког краја врло шаролик, тако се и насеља развијају на различитим надморским висинама. Та вертикална растојања се крећу од 305 до 1006 метара надморске висине. Сва насеља су сеоског типа, изузев градског центра Куршумлије и Куршумлијске Бање која има статус града. Оваква подела насеља не сме се схватити као идеална, из простог разлога што је немогуће линеарно их разграничити. Нека насеља су делом на високим странама планина, а делом се спуштају низ стране тих планина, или су делом на ободима долинских страна, а делом на алувијалним равнима крај река и већих потока. Због тога сматрамо да надморска висина представља основни критеријум при подели насеља према њиховом положају. Брдска насеља Косанице се налазе на надморској висини до 500 метара. Просечна надморска висина ових насеља је 420 метара, а укупно их је 32. У њима је живело по попису из 2011. године 16.480 становника у 5.681 домаћинству. Ова насеља су нешто збијенијег типа због тога што се лоцирају углавном на површима, заравнима насталим ерозијом између многобројних река и потока. Имају знатно повољније климатске услове, већу осунчаност, више плодног земљишта, воде и хране, а повољнији саобраћајни положај и близина најпрометнијих путева, омогућила је овом становништву чешћу везу са гравитационим центром и мање исељавање.

Таб. 1. Групе насеља Косанице по површини (у km^2) и учешћу у укупном геопростору и становништву 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 и 2011. године

Насеља		Брдска	Планинска	Укупно
Број		32	58	90
%		36	64	100
Површина (km^2)		257	695	952
%		27	73	100
Станов.	Број	17.413	19.871	37.284
1948	%	47	53	100
Станов.	Број	18.325	21.447	39.772
1953	%	46	54	100
Станов.	Број	17.248	19.648	36.896
1961	%	47	53	100
Станов.	Број	17.604	14.068	31.672
1971	%	56	44	100
Станов.	Број	18.635	8.993	27.628
1981	%	67	33	100
Станов.	Број	18.249	5.341	23.590
1991	%	77	23	100
Станов.	Број	17.764	3.844	21.608
2002	%	82	18	100
Станов.	Број	16.480	2.693	19.173
2011	%	86	14	100

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова, 2011. година, књ. 20, РЗС

У брдским насељима присутно је осипање становништва, али у мањем обиму него код планинских насеља. У овим насељима (36% од насеља Косанице) у 1948. години живело је 47% косаничке популације са просечном густином насељености од 68 становника по km^2 . Те године је живело укупно 17.413 становника. Већина брдских насеља је повећала своје становништво у 1953. години, да би се 1961. године смањило број на 17.248 становника. У периоду до 1981. године у већини насеља се смањује број становника, осим у приградским насељима Бећоглава и Марковиће, где се становништво незнатно увећава, и у Куршумлији, где се становништво увећава три пута више, тако да на целом нивоу општине има незнатно више становника, односно било је 18.635 становника или 67% укупног становништва Косанице, а просечна густина насељености износила је 72,5 становника по km^2 . Ово повећање није резултат високог природног прираштаја, него имиграционих карактеристика, јер се становништво углавном одсељавало у Куршумлију, приградска насеља и у веће градске центре Србије. У наредном периоду, све до 2011. године становништво се смањује, па и у Куршумлији, што говори да је већина кретања попримила емиграциони карактер. Индекс кретања становништва брдских насеља 1991/1981, 2002/1991. и 2011/2002. показује тенденцију смањења становника, тако да је 2011. године било 16.480 становника, а просечна густина насељености је износила 64,2 становника по km^2 . Негативни демографски процеси су настављени пошто је негативни миграторни талас настављен.

Планинска насеља су смештена на висинама већим од 500 метара надморске висине. Просечна надморска висина ових насеља је 745 метара, она су најбројнија, али су најређе насељена. Укупно их је 58. У њима живи 2.693 становника у 1.247 домаћинстава. Према типу, односно физиономским одликама, скоро сва насеља овог краја су разбијеног типа. Доминирају Старо-влашки и Ибарско-џематски варијетет разбијеног типа насеља. Одликују се великим просторним растојањем, не само између села већ и међу кућама. Куће су често усамљене, и једна од друге

удаљене по неколико километара. Због надморских висина на којима се налазе, имају доста неповољан саобраћајни положај. То је довело до њихове стагнације у првим поратним годинама, а од половине седамдесетих година почиње њихово одумирање. Одликује их између осталог велика деаграризација, али не као последица ширења урбанизације, већ као последица превелике емиграције радно способног становништва и становништва фертилне доби. Планинска насеља Косанице у посматраном периоду доживела су демографску катастрофу. Године 1948. на 73% територије Косанице живело је 53% становништва, а просечна густина насељености износила је 28,6 становника по km^2 . Већина планинских насеља је повећала број становника 1953. године, тако да је те године било 21.447 становника са просечном густином насељености од 30,8 становника по km^2 . Индекс раста 1961/53 године показује благо смањење популације, осим у 16 планинских насеља (36,25%) где се становништво незнатно повећало, тако да је у свим планинским насељима 1961. године живело 19.648 становника са просечном густином насељености од 28,3 становника по km^2 , што говори да је већ тада већина планинских насеља попримила емиграциони карактер. Индекс кретања становништва планинских насеља 1971/1961, 1981/1971, 1991/1981, 2002/1991 и 2011/2002, показује константно велико смањење популације ове групе насеља. Тако у 2011. години имамо да у 73% насеља Косанице живи свега 14% становника са просечном густином насељености од само 3,9 становника по km^2 . Одумирање планинских села је настављено тако да су два насеља (Тачевац и Вукојевац) остала без становника, а у наредном периоду, ако се настави овакав тренд, остаће још нека, што није добро за развој туризма. Посебно из разлога што овај тип насеља има најбоље природне услове за развој еколошки одрживог туризма, што је основно опредељење за развој туризма у 21. веку.

Типологија општег кретања становништва

Типови општег кретања становништва показују однос и утицај природног прираштаја и просторне покретљивости у одређеном раздобљу. Зависно од тога да ли је биланс миграције позитиван или негативан, одређујемо да ли је неки простор егзодусног (Е) или имиграцијског (И) обележја. Док, „интензитет егзодусног или имиграцијског обилежја те позитивност или негативност природног прираштаја одређују тип егзодусне или имиграцијске скупине простора“ (Фригановић, 1969).

На основу података сукцесивних пописа и виталне статистике за период 1961-2011. године одредили смо типове општег кретања становништва насеља Косанице. За одређивање типова примењен је модел по методи Кларка и Фригановића.

У периоду 1961-1970. године, општина Куршумлија припадала је типу емиграционих општина (карта бр. 1). Код насеља ситуација је следећа (табела бр. 3): 24,5 % насеља имало је обележје типа Е2 – депопулација; 32,3% насеља имало је обележје типа Е3 – изразита депопулација, а чак 40% насеља имало је обележје типа Е4 – изумирање, док су само 3 насеља: општински центар Куршумлија, приградско насеље Марковиће и планинско насеље Штава имали обележје И1 – експанзија имиграцијом. Карта бр. 1 показује да обележја егзодусних типова показују 96,7% насеља Косанице. Већ тада су успостављени негативни трендови у укупном демографском развоју Косанице који ће, што ћемо даљом анализом и

доказати, постати основно обележје овог претежно планинског простора са добрим природним потенцијалом за развој туризма.

Таб.2. Модел за одређивање типова општег кретања становништва

Тип	Обележје	Тренд
E ¹	Природно кретање позитивно; пописом установљено кретање позитивно; стопа природног кретања већа од стопе пописом установљеног повећања.	Емиграција
E ²	Природно кретање позитивно; пописом установљено кретање негативно; стопа природног кретања већа од стопе пописом установљеног смањења.	Депопулација
E ³	Природно кретање позитивно пописом установљено кретање негативно; стопа природног кретања мања од стопе пописом установљеног смањења.	Изразита депопулација
E ⁴	Природно кретање негативно; пописом установљено кретање негативно; стопа природног кретања (смањења) мања од стопе пописом установљеног смањења.	Изумирање
Сви егзодусни типови од E ¹ до E ⁴ имају негативан салдо миграције различитог интензитета		
I ¹	Природно кретање позитивно; пописом установљено кретање позитивно; стопа пописом установљеног кретања (повећања) већа од стопе природног кретања (прираштаја).	Експанзија имиграцијом
I ²	Природно кретање негативно; пописом установљено кретање позитивно; стопа пописом установљеног кретања (повећања) већа од стопе природног кретања (смањења).	Регенерација имиграцијом
I ³	Природно кретање негативно; пописом установљено кретање позитивно, стопа пописом установљеног кретања (повећања) мања од стопе природног кретања (смањења).	Слаба регенерација имиграцијом
I ⁴	Природно кретање негативно; пописом установљено кретање негативно, стопа пописом установљеног кретања (смањења) мања од стопе пописом природног кретања (смањења).	Врло слаба регенерација имиграцијом
Сви имиграцијски типови од I ¹ до I ⁴ имају позитиван салдо миграције различитог интензитета		

Извор: Јовић, 2005.

У периоду 1971-1980.године општина Куршумлија припадала је типу емиграционих карактеристика, али са већинским обележјем ка изумирању (карта бр. 2). Карактеристика ових насеља је следећа (табела бр. 3): 1,12% насеља (бањско-туристичко лечилиште Пролом бања) имало је обележје типа E¹ – емиграција; 1,12% насеља (планинско насеље Мерћез) имало је обележје типа E² – депопулациона насеља, а 11,12% насеља имало је обележје типа E³ – изразито емиграциона насеља, а чак 74% насеља имало је обележје типа E⁴ – изумирање. Само 3 насеља имало је обележје I¹ – експанзија имиграцијом, од којих је једно општински центар Куршумлија, а два су приградска насеља Бећоглава и Марковиће, док треће приградско насеље Кастрат показује обележје типа I² – регенерација имиграцијом.

Сл. 1. Тип општег кретања становништва насеља Косанице 1961 - 1970. (према критеријуму Кларка и Фригановића) (стр. 260)

Таб. 3. Типови општег кретања становништва Косанице (по насељима)

Тип	Бр. насеља	%	Тип	Бр. насеља	%
1961-70					
E ¹	-	-	I ¹	3	3,4
E ²	22	24,5	I ²	-	-
E ³	29	32,3	I ³	-	-
E ⁴	36	40,0	I ⁴	-	-
1971-80					
E ¹	1	1,11	I ¹	3	3,33
E ²	1	1,11	I ²	1	1,11
E ³	10	11,11	I ³	-	-
E ⁴	74	82,2	I ⁴	-	-
1981-90					
E ¹	-	-	I ¹	1	1,11
E ²	-	-	I ²	-	-
E ³	8	8,9	I ³	-	-
E ⁴	81	90,0	I ⁴	-	-
1991-2001					
E ¹	4	4,5	I ¹	-	-
E ²	-	-	I ²	2	2,3
E ³	19	21,1	I ³	-	-
E ⁴	65	72,2	I ⁴	-	-
2002-2011					
E ¹	-	-	I ¹	-	-
E ²	-	-	I ²	1	1,2
E ³	22	24,5	I ³	5	5,5
E ⁴	60	66,7	I ⁴	2	2,3

Сл. 2. Тип општег кретања становништва насеља Косанице 1971 -1980. (према критеријуму Кларка и Фригановића) (стр. 262)

Сл. 3. Тип општег кретања становништва насеља Косанице 1981 -1990. (према критеријуму Кларка и Фригановића) (стр. 262)

Карта бр. 2 показује да обележја егзодусног типа показује 95,6% насеља Косанице, али да становништво углавном имигрира из сеоских насеља у град и у приградска насеља. Успостављен негативни тренд демографског развоја, узрокован смањеним природним прираштајем и надјачалим процесом интра и екстеррегионалне емиграције, у овом периоду већ постаје ограничавајући фактор бољег и бржег привредног развоја косаничког простора. Туризам се у том периоду показује као развојна шанса, јер Пролом бању (где се туризам већ афирмише као привредна делатност) демографски стабилизује и поправља у претходном периоду успостављен катастрофалан демографски развој. Пролом је једино насеље овог дела косаничког простора које поправља емиграциони тренд од изумирања ка типу E¹ – емиграција.

Да је тада политичка елита препознала туризам као развојну шансу, да је повећала улагање у ову делатност и да је цело подручје Косанице усмерено на развој туризма, слободни смо константовати да би даљи негативни трендови демографског развоја били заустављени. Међутим, то се није догодило. Ишло се у правцу даљег развоја процеса индустријализације, који је убрзао успостављен тренд интра и екстеррегионалних емиграционих кретања косаничког становништва, па се као резултат таквог стања у периоду од 1981-1990. године појачавају негативни демографски процеси у Косаници и даље се наставља тренд изу-

мирања (карта бр. 3). Насеља показују следеће карактеристике: 8 насеља или 8,9% имало је обележје типа Е3 – изразита депопулација, док већи број насеља (90%) показује обележје типа Е4 – изумирање. Само општински центар Куршумлија показује обележје типа И1 – експанзија имиграцијом. Карта бр. 3 потврђује оцену да је у овој декади прилично дошло до смањења становништва у брдским, посебно у планинским пределима.

И у периоду 1991-2001. године настављене су тенденције даљих пражњења брдских и планинских насеља, али је сада присутно успоравање демографских трендова (стагнирање), (карта бр. 4). Резултат тога је да је 4,5% насеља имало обележје типа Е1, док 21,1% насеља има обележје типа Е3, док 72,2% насеља има обележје типа Е4. Само два насеља Куршумлија и Селова имају обележје типа И2. Карта бр. 4 нам показује да је велики број становника из сеоских насеља емигрирао у градски центар Куршумлију, као и избеглице са Косова и Метохије које су након ратних дешавања 1999. године емигрирале у Куршумлију и поједина сеоска насеља (из општине Подујево пребачене су основна и средња школа у Куршумлију), као и у планинско насеље Селова где је отворено избегличко насеље, које је затворено 2010. године, тако да ова насеља показују повећање становништва и поред негативног природног прираштаја. Туристичко-бањска лечилишта Луковска бања (Е1 – емиграција), Пролом бања (Е1 – емиграција) и Куршумлијска бања (Е4 – изумирање) показују типове емиграције и поред развоја туризма. Али је потребно нагласити да развој туризма поново побеђује негативне демографске процесе из претходне декаде. У овом периоду су Луковска, а поготову Пролом већ афирмисане бање овог дела Србије са устаљеном туристичко-лечилишном функцијом. Можемо са сигурношћу закључити да је развој туризма не само зауставио негативан демографски процес у овим бањским местима, већ је поправио њихову демографску слику, посебно Пролома. Ову констатацију потврдиће и наша анализа географске покретљивости и размештаја косаничке популације у декади 2002-2011. године. (карта бр. 5). Празне се насеља, не само брдска и планинска, већ и приградска и градски центар Куршумлија Насеља Косанице сада показују следеће карактеристике: 24,5% показују обележје типа Е3, док у 66,7% показују емиграционо обележје типа Е4. Имиграционе карактеристике И2 – регенерација имиграцијом показује једно приградско насеље Доња Микуљана, док обележје типа И3 – слаба регенерација имиграцијом имају 5,6% насеља (Грабовница, Дегрмен, Мердаре, Пролом и Марковиће), док општински центар Куршумлија и бањско лечилиште Луковска бања показују обележје типа И4 – врло слаба регенерација имиграцијом. Табела број 3 показује утицај туризма на благо повећање становништва у туристичким центрима косаничког краја (Пролом и Луковска бања). Такву ситуацију имају брдско насеље Грабовница, где се незнатно повећао број становника, и планинска и погранична насеља према Косову, Мердаре и Дегрмен, где се и највише насељавало становништво из суседног Подујева после рата 1999. године, па је то и вероватно утицало на слабу регенерацију имиграцијом. Приградско насеље Марковиће и бањско-туристичко лечилиште Пролом бања, показују такође слабу регенерацију имиграцијом, где је пресудан утицај имао туризам на повећање становништва Пролом бање.

Сл. 4. Тип општег кретања становништва насеља Косанице 1991 - 2001. (према критеријуму Кларка и Фригановића) (стр. 264)

Сл. 5. Тип општег кретања становништва насеља Косанице 2002 - 2011. (према критеријуму Кларка и Фригановића) (стр. 264)

Закључак

Веберова констатација да је уска повезаност између становништва и привреде, сагледавајући законитости размештаја, развоја, структуре и територијалне организације становништва са тежиштем на праћењу питања репродукције и тржишне радне снаге, становања, рекреације, (Спасовски, 2013), управо показала и у проучаваном простору Косанице. Везе између становништва и привреде се дубоко прожимају недвосмислено у свим сферама живота и утичу једна на другу двојачко, позитивно или негативно. Са једне стране овде се показало кроз најчешће економске емиграције становништва из руралних насеља као негативан фактор утицаја, који је за собом оставио готово празна сеоска насеља посебно планинска, а са друге стране као позитиван утицај привреде на становништво кроз развој туризма, стагнирање негативних демографски трендова и повећање становника у бањским насељима Пролом и Луково. Типичан пример овог проучавања је Куршумлијска бања која није радила од 2006. године, па све до 2023. године када је отворена, те су у њој негативни економски трендови дошли до изражаја управо због негативног ефекта привреде, која је у том периоду угашена. Имајући у виду природну разноликост овог брдско-планинског краја у коме се смењују речне долине, котлине, ерозиона проширења, вулканске купе, топле минералне воде и светски геоморфолошки феномен Ђавоља Варош, а са друге стране да је у планинским насељима преко 500 метара надморске висине по попису из 2011.године живело само 14 % становника овог краја, то још више даје простора за туристе који воле нетакнуту природу у околини поменутих ваздушних бања. Ако на то додамо још и богато културно историјско наслеђе, знаменитости и амбијенталне вредности, можемо слободно рећи да Косаница има потпуне туристичке потенцијале у овом сегменту туризма. Туризам је у бањским насељима за релативно кратко време постигао позитивне ефекте, или су његова дејства махом дугорочна и имају одложено дејство, те се у наредном периоду у зависности од локалних и регионалних друштвених фактора, светских трендова и процеса може очекивати добар правац развоја, али на основу свих чињеница, проучавања и ограничења која постоје у свим сегментима, не треба очекивати ништа спектакуларно.

Можемо закључити да је популациони фактор један од најважнијих за развој туризма Косаничког краја, али и да развој туризма као привредне делатности позитивно утиче на демографски развој овог простора. Зато се у наредном периоду морају поставити развојни циљеви и задаци у том смеру. Без демографског раста нема развоја туристичке функције с једне стране, а с друге стране, туризам се показао као ревитализирајући фактор у негативном демографском развоју косаничког становништва. Због тога ова дијалектичка веза мора да одреди правац будућег друштвено-економског развоја Косанице. Туризам се мора поставити за окосницу, то јест пол, будућег привредног развоја Косаничког краја.

© 2023 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

Литература (погледати у енглеској верзији текста)